

ØKOKRIM

TRUSSEL-
VURDERING

2020

Forord

ØKOKRIM skal verne viktige samfunnsverdier gjennom å bekjempe økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet. Grunnpilaren i ansvaret er å etterforske og iredteføre straffesaker. Men vi skal også identifisere og vurdere aktuelle trusler og trender.

Trusselvurderingen skal være førende for ØKOKRIMs innsats fremover, både i prioritering av straffesaker og i utviklingen av arbeidet vårt innen forebygging. Dette gjelder også i samarbeidet med politidistriktene, og andre offentlige og private aktører i Norge og i utlandet.

Vi håper at trusselvurderingen dessuten vil være av interesse for andre aktører. Bare gjennom utstrakt samarbeid kan vi verne viktige samfunnsverdier – verne velferdssamfunnet vårt - på en god måte i en stadig mer kompleks og omskiftelig virkelighet. Vi takker samarbeidspartnere som har bidratt med informasjon til denne trusselvurderingen.

Vi knytter i år truslene til de overordnede trendene globalisering, bærekraft, virtualisering og pandemi, som er sentrale drivere for kriminalitetsbildet vi ser i dag. Trusselvurderingen er imidlertid ikke ment å gi et uttømmende bilde. Trusler og trender som ikke omtales her, kan fortsatt være relevante og viktige.

Verden har endret seg den siste måneden på måter vi ikke forutså, og vi kan ennå ikke si fullt ut hvordan koronapandemien vil påvirke samfunnet og kriminalitetsutviklingen. Vi mener likevel vi har grunnlag for å si at pandemien sammen med andre eksisterende faktorer som påvirker økonomien vil lede til en merkbar økonomisk krise. Erfaringsmessig fører en slik krise med seg økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet.

Om ett år, eller enda raskere, kan hverdagen vår igjen være radikalt endret. Likevel mener vi at vurderingen vår gir et relevant bilde av sentral nyere og forventet utvikling innen økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet per i dag.

Hedvig Moe
kst. ØKOKRIM-sjef

Trusselvurdering 2020, ØKOKRIM

Grafisk formgivning: Mona Lisa Iversen, ØKOKRIM

Foto: iStock og Pixabay

Opplag og trykk: 1000x, Staples

Hovedpunkter

1. Globalisering

- Store summer overføres årlig fra Norge til utlandet. Det er sannsynlig at en del av pengene går til å finansiere terrororganisasjoner i utlandet.
- Det er sannsynlig at det ved eksport av fisk foregår fiktiv fakturering, feilaktig prising og bruk av uriktige dokumenter, og at dette tilrettelegger for grov økonomisk kriminalitet, herunder skattesvik, regnskapsovertredelser og bedrageri, og kamuflerer overfiske.
- Økt velstand i større deler av verden antas å gi økt etterspørsel etter blant annet elektroniske produkter. Den ulovlige eksporten av EE-avfall vil derfor sannsynligvis fortsette.
- Fjerning av restriksjoner på bruk av tredjelandsborgere som arbeidskraft, vil mest sannsynlig medføre økt utnyttelse av arbeidstakere fra tredjeland i årene som kommer.

2. Bærekraft

- Klimaendringer eskalerer raskere og rammer hardere enn tidligere antatt. Tap av biologisk mangfold vurderes som en av de største truslene verden står overfor.
- Økt trafikk av fartøy langs kysten vil sannsynligvis øke trusselen for marin forurensning og dumping av plast i havet.
- Skatte- og avgiftsunndragelser, arbeidslivskriminalitet og misbruk av offentlige støtteordninger fører årlig til store tap for den norske stat.
- Skatteparadiser vil fortsatt bli brukt til å unndra betydelige mengder skatt fra norske myndigheter.

3. Virtualisering

- Økonomisk kriminalitet utført digitalt har global rekkevidde, og kriminelle aktører kan enkelt ramme et stort antall fornærmede. Digital økonomisk kriminalitet kan påføre enkeltpersoner og virksomheter store tap, og er utfordrende å etterforske og straffe-forfølge.
- Økt bruk av nye digitale betalingstjenester og neo-banking også blant de kriminelle, vil gjøre det stadig mer utfordrende å spore transaksjoner.
- Deepfake forventes å bli brukt i bedrageri av norske bedrifter, noe som sannsynligvis vil øke antallet virksomheter som får tap fra denne typen bedragerier.

4. Pandemi og økonomisk usikkerhet

- Koronapandemien og økt økonomisk usikkerhet skaper et handlingsrom for kriminelle opportuniste som utnytter den sårbare situasjonen vi befinner oss i.
- Pandemien og de økonomiske konsekvensene vil bli utnyttet til å bedra både privatpersoner og næringslivsaktører.
- Kompensasjonsordningene til næringslivet vil sannsynligvis tiltrekke seg kriminelle med ønske om økonomisk profitt. Det er også sannsynlig at svindel med dagpenger vil øke som følge av koronapandemien.
- Redusert oppdagelsesrisiko forbundet med konkurskriminalitet både under og etter koronapandemien, vil sannsynligvis bli utnyttet av kriminelle aktører.

1. Globalisering

Nasjonale grenser har fått mindre betydning på mange områder. Norske borgere handler på utenlandske nettsteder, og betalingen gjennomføres ved hjelp av utenlandske betalingstjenester. Norske bedrifter etablerer seg i utlandet, og utenlandske bedrifter konkurrerer om anbud i Norge på like vilkår som norske bedrifter. Grensekryssende virksomhet blir mer utbredt og finansielle transaksjoner går raskere.

For Norges vedkommende har globaliseringen medført tilgang til rimeligere varer og varedeler fra utlandet, vært inflasjonsdempende, og sikret norsk industri og norske forbrukere tilgang til et svært bredt utvalg av komponenter, ferdigvarer og råvarer. På den annen side har billige importvarer medført konkurs i særlig handelsnæringen og tap av norske arbeidsplasser. Stedbundet nasjonalt næringsliv, som har store deler av sin verdikjede lokalt, har også ofte større arbeids- og skatteutgifter enn sine utenlandske konkurrenter, og står i fare for å gå konkurs, bli kjøpt opp eller sammenslått med globale konsern.

Et stadig mindre antall storkonsern dominerer nå i hele verdikjeder og sektorer. Flere selskaper og fond er sentrale aktører i den

globaliserte økonomien. Det er en utfordring at det eksisterende internasjonale folkerettsregulverket ikke stiller de samme kravene til selskaper som til stater.

I den globale forretningsmodellen til multinasjonale storkonsern stykkes ofte produksjonen opp og fordeles der arbeids- og miljøutgiftene er lave. Når råvarer utvinnes et sted, videreføres et annet sted, og komponenter settes sammen et tredje sted, innebærer det omfattende miljøbelastende transportvirksomhet.

Beaching synliggjør også en utfordring med globaliseringen. 469 av 674 utrangerte skip ble hugget opp på strendene i India, Pakistan eller Bangladesh i 2019¹, hvor sikkerheten til arbeiderne er dårlig og farlig avfall ikke håndteres på en trygg måte. Det er ikke lov å hugge opp skip som seiler under EØS-flaggstat i de landene her, og det er heller ikke lov å eksportere kasserte skip fra EØS-farvann med flaggstat utenfor Europa til nevnte stater. Sett fra et bedriftsøkonomisk per-

¹ NGO Shipbreaking platform, «2019 Annual list of ships scrapped worldwide», 2020.

spektiv har rederiene et sterkt insentiv til å hugge opp utrangerte fartøy på det indiske subkontinentet som gjennomgående betaler en høyere pris per tonn stål. Det er derfor sannsynlig at ulovlig hugging av skip fremdels vil forekomme.

Med et mer internasjonalt næringsliv får vi også økt utenlandsk eierskap i norske bedrifter, og flere utenlandske bedrifter som driver virksomhet i Norge. Dersom utenlandske aktører bruker utenlandske underleverandører, kan det svekke norsk kompetanse og muligheten til næringslivsutvikling lokalt. Det er også en fare for at utenlandske oppkjøp av norske bedrifter reduserer det skattbare overskuddet i Norge og fører til utflytting av arbeidsplasser og teknologi. Det er en utfordring at også utenlandske organiserte kriminelle kan kjøpe seg opp i norske bedrifter, noe vi har sett eksempler på innen fiskerisektoren.

Økt fokus på nasjonale prioriteringer blant flere av de store internasjonale økonomiene utfordrer imidlertid nå den globale økonomien,

som har blitt bygd opp av lave handelsbarrierer, sterke globale investeringer og ansvarlige statsfinanser. Stater ser i økende grad muligheter og utfordringer i et unilateralt perspektiv, og handel har blitt et instrument for rivalisering.² Brexit³ er et eksempel på dette. Også koronapandemien håndteres hovedsakelig på nasjonalt nivå.

Den internasjonale økonomien og det globale samfunnet endres også av utviklingsøkonomienes vekst. Samtidig redefinerer digitale teknologier hva det vil si å utøve global makt. Kunstig intelligens har eksempelvis blitt en ny arena for kompetitiv geopolitikk.

Redusert global innsats og økt kompetitiv geopolitikk er en utfordring når samfunnene samtidig blir mer digitalisert og virtualisert. Det er behov for en multilateral innsats for å håndtere nye utfordringer innen digital sikkerhet og digital økonomisk kriminalitet som bedragerier.

² World Economic Forum, «The Global Risk Report», 2020.

³ Storbritannia gikk ut av EU 31. januar 2020.

Grensekryssende kriminalitet

Med økt globalisering og integrering av økonomier følger utfordringer med grenseoverskridende kriminalitet og grensekryssende aktører. Vi vet lite om hva de store summene som årlig føres ut av Norge benyttes til, og det er en særlig utfordring at mange av de store trusselaktørene innen bedrageri, rettet både mot privataktører og virksomheter, opererer fra utlandet.

I en global økonomi er også profesjonelle hvitvaskere som jobber internasjonalt en utfordring. Dette kan være alt fra individer til løse nettverk og godt organiserte organisasjoner som tilbyr ekspertise for å hvitvaske penger og utnytte smutthull i regelverk. Slike aktører avsløres sjeldent når primærkriminalitet⁴ etterforskes.⁵

Med stor handel over landegrenser ligger det et betydelig potensial for urettmessig gevinst gjennom bevisst feildeklaring av tollverdi, feilkategorisering av varer og opprinnelse, samt underdeklaring av vekt eller volum. Den økte handelen på internett gjør at potensialet for toll- og momsundragelser er økende.

Globaliseringen fører også til økt ulovlig internasjonal handel, inkludert handel med kunst- og

kulturgjenstander og handel med truede arter, hvor markedet gjerne består av internasjonale samlere. Det har vist seg å være et omfattende marked for eksport av EE-avfall fra Norge, slik NRK Brennpunkt har avdekket.⁶

I det internasjonale markedet for sjømat, antas det at ca. 20 prosent av all fisk hos detaljist og catering er feilmerket.⁷ Mest vanlig er at lavkvalitet råvare blandes inn i og selges som høykvalitets råvare. Svindelmetoden er vanskelig å oppdage og gir betydelig fortjeneste.⁸

Store deler av norsk eksport, inkludert oljesektoren, går til land som har strukturelle korrupsjonsproblemer. Det gjør næringer eksponert for korrupsjon, bestiklinger kan for eksempel være en forutsetning for å komme i posisjon til å bli tildelt kontrakter i korrupsjonsutsatte land.

³ Lovbrudd/kriminalitet som genererer utbytte av økonomisk verdi.

⁵ Financial Action Task Force (FATF), «Professional Money Laundering», 2018.

⁶ NRK, «Brennpunkt: Sjøpelsmuglerne», 2019.

⁷ FAO, Overview of food fraud in the fisheries sector, 2018.

⁸ Europakommisjonen, «Fish substitution», 2015.

Store summer føres ut av Norge

Store summer overføres årlig fra Norge til utlandet ved bruk av betalingsformidling. Pengene ender ofte i konflikt- og krigsområder, og i randsonen av slike områder. Overførslene gjøres ofte av personer med utenlandsk opprinnelse. Noen av dem er godt kjent av politiet, med forbindelser til narkotika, vold og radikaliserings.

Selv om de fleste av transaksjonene sannsynligvis er midler av legal opprinnelse som går til familie, er det i flere tilfeller mistenkelige forhold rundt både den som overfører og den som mottar pengene. Det er derfor sannsynlig at en del av pengene finansierer terrororganisasjoner i utlandet. Terrorfinansiering utgjør potensielt stor fare for liv, helse og trygghetsfølelse.

Det er få fremmedkrigere med knytninger til Norge igjen i Midtøsten, men det er mulig at det vil bli sendt midler til de som fremdeles er igjen i området.

Diasporasamfunn i EU finansierer aktiviteter og konflikter i hjemlandene.⁹ Penger overføres ofte ved hjelp av betalingsformidlere. Betalingsformidlerne benytter banker ved overførsler til utlandet. Flere banker har

over tid avvirket, eller begrenset kundeforholdet til flere av aktørene.

Et betalingsforetak mistet også sin konsesjon med umiddelbar virkning i februar 2020. I følge Valutaregisteret har dette betalingsforetaket alene ført ut ca. 1,5 milliarder kroner fra Norge siden 2014. Betalingsforetaket ble først nektet kontantinnskudd og bankoverføringer ut av landet. Dette omgikk de ved å kjøpe kontanter i Norge og transportere disse fysisk ut av landet.

Etter hvert som etablerte betalingsformidlere mister bankforbindelser og konsesjon, antas det at kunder vil benytte seg av andre aktører. Det er derfor sannsynlig at andre betalingsformidlere vil føre store summer kontanter ut av Norge.

I tillegg driver flere aktører ulovlig betalingsoverføring, såkalt Hawala-virksomhet.¹⁰ Hawala benyttes fremdeles hyppig av personer som finansierer terror utenfor EU. Mange store Hawala-operatører er basert i De Arabiske Emiratene, og fungerer som en internasjonal plattform for ulovlig finansieringsvirksomhet.¹¹

⁹ Europol, «Terrorism situation and trend report" (TESAT) », 2018.

¹⁰ Hawala er et uformelt og tillitsbasert system for betaling og pengeoverføring over landegrenser basert som er et alternativ til bankvesenet.

¹¹ Europol, «Terrorism situation and trend report (TESAT) », 2018.

Finansiering av, og støtte til, terrororganisasjoner eller terrorhandlinger, vil ofte være motivert av politiske, ideologiske eller religiøse mål. Til forskjell fra hvitvasking, fokuserer ikke terrorfinansiering på pengenes opprinnelse, men på hva pengene skal brukes til. Finansiell eller materiell støtte til terror er etter norsk rett et selvstendig lovbrudd, og defineres som en terrorrelatert handling.

Ulovlig eksport av EE-avfall

Det er estimert at ca. 400 000 tonn ulovlig utrangerte elektriske og elektroniske produkter (EE-avfall), blir eksportert ut av Europa hvert år udokumentert.¹² I Norge har mengden EE-avfall som er registrert innsamlet av returselskap sunket de siste årene, og det rapporteres at en økende andel av EE-avfallet går utenfor etablerte retursystemer. Enkelte forhandlere melder at opptil 50 prosent av EE-avfallet blir stjålet. Miljødirektoratet estimerer at 4 000 til 10 000 tonn EE-avfall kommer på avveie fra mottak i Norge hvert år. En betydelig del av EE-avfall som går utenfor de etablerte returordningene blir sannsynligvis håndtert i strid med regelverket.

Systemet med såkalt omvendt økonomi¹³ øker økonomisk profitt betydelig dersom regelverket i den videre behandlingen av avfallet ikke etterlevs. EE-avfall inneholder også verdifulle komponenter med høy omsetningsverdi.

Ulovlig behandling av avfall er konkurransevidende ettersom de verdifulle komponentene fjernes før produktene når gjenvinningsanleggene. Elektronikk inneholder tungmetaller og organiske miljøgifter og utgjør et stort miljøproblem når de ender i naturen. Behandlingen av EE-avfall i sårbare land er ofte svært

forurensende og helseskadelig. Klipping av kompressorer fra hvitevarer fører også til vesentlige utslipp av klimagasser.

Tyveri av EE-avfall knyttes til aktører fra Øst-Europa, og avfallet transporteres stort sett ut av landet i skipskontainere. Avfallet går som oftest først til transitland som Tyskland og Nederland, men sluttdestinasjonen er som regel land i Afrika, som Ghana og Nigeria, og i Asia. Aktører fra afrikanske land reiser også til Norge/Europa på turistvisum for å organisere og laste opp kontainere for eksport til Afrika.

Utførselen av avfall fremstår godt organisert og enkelte av organisatorene av opplastningsplassene bidrar sannsynligvis med transportør-tjenester, booking og dokumentarbeid. Enkelte tilsynelatende lovlige virksomheter knyttes til eksport av EE-avfall og flere av eksportørene er gjengangere. ID-misbruk benyttes også for å kamufflere eksporten.

Økt velstand i større deler av verden antas å gi økt etterspørsel etter blant annet elektroniske produkter. Dette vil sannsynligvis fortsette å gi profittinsentiv til illegal handel med EE-avfall. Formidling av EE-avfall til utlandet via internett ser også ut til å være en økende trend i vestlige land.

¹² CWIT-project, Countering WEEE Illegal Trade Summary Report, 2015. Det er estimert at 1,3 millioner tonn udokumentert elektronikk blir eksportert ut av Europa hvert år, og 30 prosent av dette antas å være ulovlig EE-avfall.

¹³ Det vil si at den som tar imot avfall får fullt ut betalt når avfallet er mottatt.

Grensekryssende fiskerikriminalitet

Verdien av en bærekraftig og konkurranse-dyktig næring som bærebjelke i mange norske kystsamfunn er viktig for å kunne ivareta og dra nytte av positive ringvirkninger i et globalisert marked. Fiskerinæringen er globalisert med en kompleks og lite oversiktlig produksjons- og verdikjede. Varer, arbeidstagere og penger krysser Norges grenser i stadig større volum. Fisk og sjømat er Norges nest største eksportmarked til en verdi av 104 milliarder kroner i 2019.¹⁴ Aktørgalleriet i fiskerinæringen består av alt fra små enkeltpersonforetak, til store globaliserte konsern som rår over flere ledd i verdikjeden med betydelig geografisk spredning.

Det er sannsynlig at det ved eksport av fisk foregår fiktiv fakturering, feilaktig prising og bruk av uriktige dokumenter. Dette er handlinger som tilrettelegger for og kamuflerer grov økonomisk kriminalitet, herunder skattesvik, regnskapsovertredelser og bedrageri, og kamuflerer overfiske.

Norske fiskeriressurser tiltrekker seg også useriøse aktører med koblinger til utlandet. Aktørene tilegner seg norske ressurser på ulovlig vis, som ved turistfiske, men utfordrer også norsk juridiksjonsutøvelse over norske ressurser, slik man har sett i krabbe-fisket.¹⁵ Det er grunn til å anta at næringen er sårbar for

hvitvasking av utbytte fra både ulovlig fiske og annen kriminell virksomhet.

Et tilbakevendende fenomen de siste årene er tyveri av hele vogntoglass med frossen laks, utført av kriminelle aktører med knytning til utlandet.¹⁶ Samtidig mottar norske myndigheter forespørsler fra utenlandske myndigheter om å verifisere forfalskede dokumenter som tilsynelatende er utstedt av norske fiskeriforetak eller fiskeriforvaltningen. Utnyttelse av sårbar utenlandsk arbeidskraft er også en utfordring.

Fiskerikriminalitet er konkurransevridende og har en negativ effekt på ressursforvaltningen og det offentlige skatte- og avgiftsinntekter. Useriøse aktører, som gir inntrykk av å ville investere i arbeidsplasser og infrastruktur, men istedet driver kriminelt, kan skade næringen. I ytterste konsekvens svekker grensekryssende fiskerikriminalitet omdømmet til norsk fiskerinæring og -forvaltning, og truer verdigrunnlaget i kystsamfunnene.

¹⁴ Statistisk sentralbyrå, «Fiskeeksporten passerte 100 milliard kroner i 2019», 2020.

¹⁵ Store norske leksikon, «Senatorsaken», 30. april 2019.

¹⁶ Helgelands blad, «Kripo etterforsker forsvunnet last med laks», 25. september 2019.

Fiskevelferd i havbrukssnæringen

Havbruksnæringen har blitt viktig for kyst-Norge og produserer nå for langt mer enn de tradisjonelle fiskeriene. Næringen har imidlertid utfordringer med hensyn til fiskevelferden.

Dyrevelferdsloven innbefatter velferd for matfisk og rensefisk som blir brukt til å bekjempe lakselus. Oppmerksomheten og bevisstheten om oppdrettsfiskens velferd, har økt. På tross av dette, vurderer Mattilsynet at velferden til matfisken har blitt dårligere de siste årene.¹⁷ 59 millioner oppdrettslaks døde i sjøen i 2019.¹⁸ Økt dødelighet kan i stor grad knyttes til bekjempelse av lakselus. Lakselus over tillatte mengder kan føre til dype sår. Tiltakene mot lakselus kan imidlertid også føre til dårlig dyrevelferd og dødelighet.¹⁹

De fleste virksomheter benytter nå ikke-medikamentelle metoder mot lakselus, hvilket innebærer at fisken blir avluset hyppig. Overslag viser at 311 millioner fisk kan ha blitt behandlet med termisk avlusing²⁰ i 2017. Bruk av termisk

avlusing er en alvorlig påkjenning for fisken og dødeligheten øker etter slik avlusing.²¹

Bruk av rensefisk er mer skånsomt for matfisken og det er lov å bruke rensefisk til å fjerne lus på matfisk. Rensefisk er imidlertid svært utsatt for transportstress og sykdom²² og brukes som en forbruksvare med opptil 100 prosent dødelighet. Mange rensefisk dør også fordi de tas med i avlusingsprosessen.²³ Mellom 50 og 60 millioner rensefisk dør årlig.²⁴

Mattilsynet har økt fokus på velferden til rensefisk. Havbruksnæringen er imidlertid en næring hvor svært store mengder fisk inngår i en industrialisert og kapitalkrevende produksjon av mat. Aktører som bryter regelverket, eksempelvis med å unnlate å rapportere inn for høye lakselusverdier for å unngå tidlig slakting, kan tjene mye på dette. Det vil derfor fremdeles sannsynligvis være utfordrende å ivareta fiskevelferden.

¹⁷ Mattilsynet, «Mattilsynets arbeid med dyrevelferd, Årsrapport 2017».

¹⁸ Veterinærinstituttet, «Fiskehelse rapporten 2019», Rapport 5a-2020.

¹⁹ Mattilsynet, «Sluttrapport etter Mattilsynets tilsynskampanje på legemiddelbruk i oppdrettsnæringen», 2018.

²⁰ Bruk av varmt vann.

²¹ Poppe, Trygve T.; Dalum, Alf S.; Røyslien, Eline; Nordgreen, Janiische & Helgesen, Kari Olli, «Termisk behandling av laks», Norsk veterinærtidsskrift nr. 3/2018.

²² Nilsen, Arve; Viljugrein, Hildegunn; Røsæg, Magnus Vikan & Colquhoun, Duncan, «Rensefiskhelse – kartlegging av dødelighet og dødelighetsårsaker», Veterinærinstituttets rapportserie nr. 12/ 2014.

²³ Mattilsynet, «Nasjonal tilsynskampanje 2018/2019 - Velferd hos rensefisk».

²⁴ DN, « Mener laksenæringen ikke er bærekraftig: - Må si klarere ifra», 2020.

Arbeidslivskriminalitet

Organiserte kriminelle infiltrerer i økende grad legalt næringsliv for å maksimere økonomisk profitt, og skillene mellom organisert kriminalitet, økonomisk kriminalitet og arbeidslivskriminalitet viskes ut.²⁵ Støttetiltakene til næringslivet i forbindelse med koronapandemien og dagpengeordningen forventes å være attraktive å utnytte for denne typen aktører.

Arbeidslivskriminalitet er profittmotivert kriminalitet i arbeidslivet som går på bekostning av ansattes arbeidsvilkår og rettigheter. Det favner en rekke typer lovbrudd og aktører. Merverdiavgifts- og trygdebedragerier er i tillegg til svart arbeid blant hovedkildene til profitt. Kriminelle aktører vil også forsøke å minimere lønnskostnader og unngå lovpålagte kostnader forbundet med ansattes helse, arbeidsmiljø og sikkerhet.

I Norge begås det nå både arbeidslivskriminalitet og annen organisert kriminalitet i enkelte nettverk ved at legale innførselsårer benyttes til smugling av narkotika, og ved at foretak benyttes til distribusjon. Det er også knytninger til ulovlig spillvirksomhet, våpensalg og prostitusjonsmiljø.²⁶

Utbytte fra annen kriminalitet investeres eller sluses gjennom foretak knyttet til arbeidslivskriminalitet i den hensikt å hvitvaske verdiene.

Utbytte investeres også i eiendom, som ofte leies ut til legale aktører.

Bruk av fiktiv og falsk dokumentasjon er fortsatt en stor utfordring. Falsk ID benyttes bl.a. til MVA-bedragerier for å kamufflere svart arbeid og å tappe selskaper for verdier. ID misbrukes også ved bruk av såkalte stråmenn som registreres som ansvarlige i foretak.

Virksomheter som forsøker å unndra seg arbeidsgiveransvar, og kriminelle som tilpasser seg kontroller og regelverk, øker. Ulovlige aktiviteter flyttes mellom virksomheter, og det gjennomføres planlagte konkurser for å unngå myndighetenes krav. Nasjonalt tverretattlig analyse- og etterretningssenter (NTAES) avdekket at 45 prosent av undersøkte trusselaktører innen arbeidslivskriminalitet er registrert med ledende roller i en virksomhet som er slått konkurs.²⁷

²⁵ Transcrime, « Mapping the risk of serious and organised crime infiltration in Europe », Final report of the MORE project, 2018.

²⁶ NTAES, «Situasjonsbeskrivelse arbeidslivskriminalitet» 2020.

²⁷ Ibid.

Utnyttelse av utenlandske arbeidstakere

Norge har god økonomi, høy levestandard og stor etterspørsel etter arbeidskraft. Dette er en driver for både utenlandske arbeidstakere, mennesker på flukt fra krig og fattigdom og for de som ønsker å profitere på dem.

Bespargelsen ved utnyttelse av utenlandske arbeidstakere er størst på store prosjekter hvor det nedlegges mange arbeidstimer. I bygg- og anleggsbransjen vil selv en liten differanse i timelønn utgjøre betydelige besparelser for arbeidsgiver, og tilrettelegge for lavt pristilbud i konkurranse med andre. Utnyttelse forekommer også i arbeidsintensive yrker med høy andel ufaglærte som eksempelvis bilpleie, sesongarbeid på gård og i fiskerinæringen.²⁸

En vanlig fremgangsmåte ved underbetaling er såkalt payback. Arbeidsgiver krever tilbake utbetalt lønn, unnlater å gi feriepengene og krever høyere husleie enn markedspris. Det er også flere eksempler på virksomheter som ikke bekoster forsvarlige helse-, miljø- og sikkerhetsløsninger. Det er heller ikke uvanlig at utenlandske arbeidstakere innkvarteres i boliger myntet på færre mennesker, med feil på elektriske anlegg og som helt eller delvis mangler brannvarslings-, slukkeutstyr eller tilgjengelige rømningsveier.

For å unndra skatt oppgir utenlandske virksomheter at de skatter til EU/EØS-landet de er registrert i, og at arbeidstakerne skal oppholde seg i landet i kortere perioder. Lønn utbetales ofte til utenlandske konti, hvilket gjør det utfordrende for norske myndigheter å kontrollere om lønnsvilkårene er i henhold til norsk regelverk.²⁹ Underbetaling er konkurransevridende og innbetalt skatt og avgift reduseres. På sikt kan dette undergrave tilliten til et rettferdig marked, velferdsstaten, politi og kontrolletater.

Et flertall av arbeidstakere involvert i arbeidslivskriminalitet er fra Øst-Europa, og det registreres en økning i antall tredjelandsborgere. Enkelte begår vinningskriminalitet når de befinner seg i Norge. Utenlandske bedrifter på oppdrag i Norge kan nå benytte tredjelandsborgere som ansatte på oppdrag her uten at arbeidstakeren også må utføre arbeid i det EØS-landet virksomheten er etablert.³⁰ Dette vil mest sannsynlig medføre en økning i utnyttelse av arbeidstakere fra tredjeland i årene som kommer. Å være utsendt på oppdrag av utenlandsk arbeidsgiver øker risikoen for utnyttelse ved underbetaling, uverdigg innkvartering og manglende sikkerhet, spesielt dersom arbeidstakeren er fra et fattig land. Det er sannsynlig at utnyttelsen vil bli mer grov.

²⁸ NTAES, «Situasjonsbeskrivelse 2020 - Arbeidslivskriminalitet», 2020.

²⁹ A-krimsentret i Oslo, «Årsrapportering», 2019.

³⁰ Frifagbevegelse, «UDI og tredjelandsborgere: Nå blir det lettere for utenlandske firmaer å ta med seg billig arbeidskraft fra land utenfor EØS til Norge», 2020.

MVA-bedrageri i arbeidslivskriminalitet

Merverdiavgift (mva) er skatt på innenlands omsetning av varer og tjenester. Merverdiavgift er estimert å gi den norske stat 310 milliarder norske kroner i inntekter i 2019, og utgjør rundt en femtedel av de samlede skatte- og avgifts-inntektene.³¹ Avgiften kreves inn av norske bedrifter på vegne av staten. Dersom bedriftene har betalt mer merverdiavgift enn de har krevd inn, refunderes dette av staten.

MVA-bedrageri er en av hovedkildene til profitt innen arbeidslivskriminalitet. Bedrageriene utføres ofte ved bruk av fiktiv fakturering eller ved utholdt omsetning. Fiktiv fakturering er organisert produksjon av uriktige dokumenter i en virksomhetsstruktur for å få fiktive kjøp og salg til å fremstå som reelle. Ved utholdt omsetning kan derimot overføringer være reelle, men de utelates bevisst i rapporteringen til myndigheter. Formålet ved begge fremgangsmåtene er å unndra skatt og avgift og frigjøre kontanter til svart avlønning uten at det fremkommer av regnskapet.

I kontroll av varebilsegmentet i Oslo i 2019 fremkom det at 20 prosent av foretakene som ble kontrollert ikke hadde innberettet omsetning for innværende periode. 22 prosent av de ansatte sjåførene og 60 prosent av hjelpemenn var ikke registrert med lønnsinntekter, og et

utvalg på 25 underleverandører i bransjen var skyldig til sammen 21 millioner kroner i hovedsakelig merverdiavgift. Fellestrekk ved foretakene er få eller ingen registrerte ansatte, og at de mottar store overføringer fra oppdragsgivere. Arbeidsintensive bransjer med manglende reguleringer, lave etableringskostnader og bruk av underleverandører øker risiko for arbeidslivskriminalitet.³²

Foruten tap av inntekt for staten er MVA-bedrageri også konkurransevridende. I 2018 oppga 31 prosent av virksomheter at de ofte må konkurrere mot andre som har et lavere kostnadsnivå fordi de driver svart, eller på annen måte unndrar skatter og avgifter. For maler- og belegg-bransjen, samt passasjer- og godstransport er tallet over 70 prosent.

Mindre kontroll kan føre til redusert oppdagelsesrisiko under koronapandemien. Det er mulig at kriminelle vil utnytte denne situasjonen til å motta utbetalinger gjennom fiktive mva-meldinger eller transaksjoner.

³¹ Finansdepartementet, «Prop. 1 LS (2018-2019)», 2018.

³² A-krimsentret i Oslo og Akershus, «Arbeidslivskriminalitet i transportbransjen – varebilsegmentet», 2019.

Hvitvasking via eiendomsmarkedet

Eiendomsmarkedet er et kapitalintensivt marked der store beløp flyttes. Det er derfor egnet for hvitvasking av utbytte fra kriminalitet.³³ Eiendomsmarkedet benyttes av aktører innen arbeidslivskriminalitet til å hvitvaske midler. De investerer både i privatboliger og i næringsbygg, i Norge og i utlandet. Utbyttet som investeres kan komme fra skatte- og avgiftsunndragelser, ikke-oppgitte inntekter fra uregistrerte arbeidere eller svart omsetning.³⁴ Eiendommen benyttes privat, leies ut, også til offentlige etater, eller rehabiliteres og selges med fortjeneste.

Moduser for å hvitvaske midler i eiendomsmarkedet inkluderer også kontant betaling av utbedringer og oppussing med utbytte fra kriminell aktivitet. Denne typen oppgraderinger utføres gjerne svart.

En annen fremgangsmåte er manipulasjon av eiendomsverdier. Eiendommer stiger raskt i verdi og omsettes igjen uten å ha vært lagt ut på det åpne markedet, gjerne kort tid etter at de ble kjøpt. Vi har også sett at profesjonelle aktører, som meglere og advokater, medvirker med fiktive verdivurderinger og tilrettelegger for såkalt svingdørsalg, hvor samme eiendom omsettes hyppig og gjerne med unormal prissetting. Noen av aktørene i slike svingdørsalg

er kjent for politiet for blant annet organisert kriminalitet.

Omsetning av kontrakter på kjøp i fremtidige byggeprosjekter er også egnet for hvitvasking. Når slike kontrakter selges med stor gevinst før bygging av prosjektet har startet, muliggjør det skatteunndragelser fordi verdiøkningen ikke fremgår av offentlige registre, og gevinsten dermed ikke blir synlig for Skatteetaten med mindre den oppgis til beskatning av aktørene. Det er sannsynlig at omsetning av kontrakter på kjøp av prospektive prosjekter brukes for å hvitvaske midler, samtidig som skatt unndras.

Antall rapporteringer om mistenkelige transaksjoner fra eiendomsmeglere økte fra 45 i 2015 til 886 i 2019. Det er mulig økningen i antall rapporter om mistenkelige transaksjoner fra eiendomsmeglere skyldes økt bevisstgjøring om etterlevelse av hvitvaskingsregler, men økningen kan også speile en reell utvikling siden bransjen er attraktiv å investere utbytte fra kriminalitet i.

³³ Finanstilsynet, «Risikovurdering – Hvitvasking og terrorfinansiering», 2019.

³⁴ NTAES, «Situasjonsbeskrivelse – Arbeidslivskriminalitet 2019», 2020.

2. Bærekraft

En bærekraftig utvikling imøtekommer behovene til befolkningen i dag uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov. En bærekraftig utvikling krever at vårt livsgrunnlag – selve jordkloden - klima, miljø og artsmangfold ivaretas. Økonomien bør utvikles på en måte som sikrer at alle mennesker har gode levevilkår, inkludert utdanning, anstendig arbeid, likestilling, kulturelt mangfold og et godt helsetilbud.

World Economic Forum identifiserer klimaendringer og de skadelige effektene av dem, som å være blant de største risikoene i det neste tiåret. Klimaendringer eskalerer raskere og rammer hardere enn tidligere antatt. Kort-siktige konsekvenser av endringene inkluderer tap av liv, økte sosioøkonomiske- og geopolitiske spenninger, samt negative økonomiske konsekvenser. Klimarelaterte naturkatastrofer som orkaner, tørke og store branner har allerede blitt mer intense og inntreffer oftere. Polarisen smelter raskere, og hetebølger har blitt mer utbredt.³⁵ Klimaet i Norge har endret seg det siste århundret, og det er ventet at værforholdene vil bli varmere og at havnivået vil fortsette å stige.

Forskere frykter at økosystemer skal bryte sammen.

Tap av biologisk mangfold vurderes som en av de største truslene verden står overfor, og kan føre til kollaps i matproduksjon og helsevesenet, økt vannmangel og ødelagte forsyningskjeder. Mennesker har allerede utryddet 83 prosent av ville dyr og halvparten av ville planter.³⁶

Klimaendringer forventes å medføre økte migrasjonsstrømmer, og knapphet på goder kan utløse krig og konflikter. Det kan hemme verdensøkonomien, føre til ustabile matvarepriser, forsyningsavbrudd, endrede produksjons- og handlemønstre, og endret verdi av petroleumsformuen.³⁷ Den nordlige skipsruten er en potensiell ny global fraktrute som følge av smeltingen av den arktiske isen, og kan føre til økt trafikk i et sårbart område langt fra etablerte beredskapsstrukturer. Sentral

³⁵ World Economic Forum, «The Global Risk Report», 2020.

³⁶ World Economic Forum, «The Global Risk Report», 2020.

³⁷ NOU 2018:17, «Klimarisiko og norsk økonomi», 2018.

banker ser nå i økende grad klimaendringer som en betydelig risiko for globale kapitalmarkeder.

Utbruddet av koronapandemien har ført til at land nå bruker mye ressurser på å håndtere pandemien, noe som fører til at enkelte tiltak for å redde klimaet utsettes.

En bærekraftig utvikling av økonomien er avhengig av inntekter. Den globale forretningsmodellen fører til at inntektene føres der skattebelastningen er lav, ofte i skatteparadiser.³⁸ Dette reduserer mange staters inntektsgrunnlag, og dermed evnen til å levere utdannings-, helse- og velferdstjenester.

Press på lønninger, pensjoner og velferdstelsere reduserer alminnelige borgeres kjøpekraft. Økende sosial ulikhet har ført til sosialt opprør i mange land. Også i Norge øker ulikhetene grunnet svekket omfordeling.³⁹ Utviklingen i boligmarkedet med stigende boligpriser over lengre tid, medfører at strukturelle ulikheter mellom by og land øker.⁴⁰ Ekstremvær fører til økte forsikringspremier som i verste fall blir for kostbare for det brede lag av befolkningen og bedrifter, noe som kan bidra til økt sosial ulikhet.⁴¹

³⁸ Fair Tax, «Tax gap of Silicon Six over \$100 billion so far this decade», 2019.

³⁹ Statistisk sentralbyrå (SSB), «Økt ulikhet som følge av skatteendringer de siste årene», 2019.

⁴⁰ NRK, «Regjeringen varsler ytterligere kutt i eiendomsskatten», 2019.

⁴¹ World Economic Forum, «The Global Risk Report», 2020.

Klima- og naturkriminalitet

Skader på verdens naturressurser påvirker alt fra luften vi puster inn til maten vi spiser. Klima- og naturkriminalitet rammer bredt: de skadelidende er både mennesker, dyr, natur og miljø. Konsekvensene av slike handlinger er ofte uopprettelige. Klimakrise og økt miljøfokus vil endre vår oppfatning av hva som defineres som alvorlig kriminalitet.

Utslipp som tidligere ikke har blitt sanksjonert vil sannsynligvis bli vurdert som alvorlig miljøkriminalitet i fremtiden.

Langs kysten har den stadig voksende oppdrettsnæringen store konsekvenser for naturen. Produksjon av fisk i oppdrettsanlegg fører til utslipp av næringssalter, legemidler og organiske utslipp i sjøen, med konsekvenser for dyre- og plantelivet her. Rømming fra oppdrettsanlegg påvirker også biologisk mangfold og økosystem.

Sårbare naturområder og dyrearter utsettes for økt press fra flere hold. Ulovlig motorferdsel er en stor utfordring i flere deler av landet. Særlig motorferdsel på barmark har alvorlige konsekvenser for fauna- og dyreliv i utmarksområder. Antallet motorkjøretøy, både snøscootere og ATVér, er økende.⁴² Mange benytter kjøretøyet i stor grad til hobby- og spenningskjøring. Det er derfor svært sannsynlig at ulovlig motorferdsel vil fortsette å

være en utfordring i flere deler av landet.

Fokus på negative miljøkonsekvenser og miljøkriminalitet øker også i turistnæringen. Flere turoperatører er anmeldt for å ha forstyrret fugle- og dyreliv, og den ulovlige utførselen av fisk knyttet til turistfiske øker. På Svalbard fører økt turisme, sammen med færre islagte fjorder om vinteren, til press på isbjørnbestanden.

Inngrepene og utslippene som truer norsk natur og artsmangfoldet har i stor grad det til felles at hvert enkelt inngrep gjerne ikke er så stort, men i sum kan de ha et vesentlig skadepotensial. I tillegg er konsekvensene ofte irreversible for både mennesker, artsmangfold, natur og miljø. Klimaendringer gjør også naturen mer sårbar. Det skal mindre inngrep til før naturen tar skade.

⁴² Bjørnshau, Torkel & Ciccione, Alice, «Bruk av snøscooter i Norge», TØI rapport 1564/2017.

Ulovlige utslipp

Ulovlige utslipp kan få alvorlige konsekvenser for naturen og for økosystemet. De mest omfattende utslipp av forurensende stoffer skjer fra virksomheter som har tillatelse til å bruke, håndtere og slippe ut farlige stoffer. Brudd på utslippstillatelseter utover tillatte grenser, som følge av eksempelvis manglende vedlikehold, uhell eller bevisst handlemåte for å øke inntjeningen, innebærer alvorlig forurensingskriminalitet.

I 2019 ble det anmeldt 269 forhold knyttet til forurensingsloven, hvilket er på nivå med antall forhold de siste fire årene. Det var også flere hendelser knyttet til akutt forurensing. Kystverket rapporterte 607 hendelser som medførte akutt forurensing i 2019.⁴³

Det er stor skipstrafikk i norske farvann. Fra og med 1. januar 2020 ble utslippsgrenser for skip strengere, og de må nå benytte drivstoff med mindre svovel enn tidligere.⁴⁴ Regelendringen medfører økte kostnader,⁴⁵ noe som gjør det mulig at enkelte skipseiere vil fortsette med drivstoff med ulovlig høyt svovelinnhold.

Skipsfarten kan også føre til utslipp i forbindelse med grunnstøtinger og forlis. I 2019 ble det rapportert 52 grunnstøtinger langs norskekysten, hvilket er en nedgang sammenlignet med 2018 og 2017. Det er ofte tilfeldigheter som avgjør om det blir et større utslipp når et fartøy

grunnstøter. Konsekvensene av et større utslipp fra skip kan potensielt bli katastrofalt for enkelte arter og økosystemet. Økt skipstrafikk i Arktis som følge av mindre is kan føre til mer trafikk og økt risiko for grunnstøtinger og utslipp. Også hyppigere ekstremvær kan føre til flere grunnstøtinger og skape nye utfordringer for både sjøsikkerhet og oljevernberedskap.

Oljenæringen er en annen sektor med potensial for store utslipp. Det største utslippet etter etableringen av oljenæringen i Norge skjedde i 2007 da et slangebrudd førte til at nesten 4000 tonn olje havnet i sjøen. De fleste ulovlige utslipp knyttes imidlertid til overskridelser av gitte grenseverdier i forbindelse med utslipp av oljeholdig vann eller kjemikalier.

Innen den landbaserte industrien, er det særlig tankanlegg og avfallshåndtering som har stor risiko for ulovlige utslipp. Tilsyn viser at internkontrollen ofte er mangelfull og at særlig mindre tankanlegg har dårligere kjennskap til og etterlevelse av regelverket.

Lovendringer med formål om å redusere utslipp som er skadelig for klimaet vil muligens føre til flere lovbrudd innen forurensingskriminalitet i årene som kommer.

⁴³ Kystverket, «Hendelser håndtert i 2019», 2020.

⁴⁴ Sjøfartsdirektoratet, «Nye svovelkrav fra IMO» 2016.

⁴⁵ E24, «Skipsfarten stålsetter seg for svovelkrav: - En enorm endring», 2018.

Marin forføpling er definert som alt fast materiale fra menneskelig aktivitet som er forlatt eller på annen måte havner i det marine miljø. Marin forføpling inkluderer avfall fra landbaserte kilder som er fraktet til havet med vassdrag, avløp eller vind. Marin forføpling kan bestå av plast, trevirke, metall, glass, gummi, tekstiler, papir etc. (Lozano et al. 2009).

Marin forsøpling

Marin forsøpling er en av de største miljøutfordringene vi har, og omfanget er økende.⁴⁶ Klimaendringer og økt fokus på miljøspørsmål, har ført til at konsekvensene av marin forsøpling nå er bedre forstått: også mindre utslipp vurderes nå å ha store miljøkonsekvenser fordi det bidrar til den totale miljøbelastningen. Marin forsøpling forårsaker store skader på, og lidelser for, mange organismer. Kostnadene ved plastforsøpling er estimert av FNs miljøprogram (UNEP) til å være 40 milliarder amerikanske dollar årlig.⁴⁷

Plast utgjør om lag 80 prosent av søppelet i havet. Over tid kan plasten brytes ned til mikroplast, som kan påvirke hele det marine økosystemet. Globalt kommer størstedelen av søppelet i havet fra land.

Hoveddelen av plastavfallet i sjøen i Norge og rundt Svalbard kommer imidlertid fra lokale utslipp - nesten 50 prosent av avfallet på norske strender stammer fra norsk skips- og fiskeri-næring.⁴⁸ En ny studie viser at det kommersielle fisket i Norge bidrar med 400 tonn plastsøppel i havet hvert år.⁴⁹

Aktiv dumping av utrangert fiskeutstyr forekommer i mindre grad i dag enn tidligere. Det observeres likevel tapte fiskeredskaper og større mengder avkapp av tau og not, som trolig stammer fra mindre reparasjoner av fiskeutstyr som ikke blir håndtert på en god nok måte.⁵⁰ Også skipstrafikken bidrar til marin forsøpling. Slike overtredelser er vanskelig å avdekke, men Kystverkets fly har filmet fartøy som har dumpet avfall. Det er også mange tilfeller av tap av lastekontainere, som medfører forsøpling.⁵¹ Økt trafikk av fartøy langs kysten vil sannsynligvis øke trusselen for marin forsøpling og dumping av plast i havet.

I Nordsjøområdet er det forbud mot utslipp av avfall fra fartøy, og det er forbudt å kaste eller unødvendig etterlate redskaper, fortøyninger og annet avfall i sjøen eller på havbunnen.⁵² Fartøy har plikt til å levere avfallet i havn.⁵³ Det er derfor sannsynlig at en betydelig del av den marine forsøplingen i Norge innebærer brudd på forurensingsloven, og bør behandles som alvorlig miljøkriminalitet.

⁴⁶ Miljødirektoratet, «Kunnskap om marin forsøpling i Norge», Rapport M-265/2014.

⁴⁷ Miljødirektoratet, «Overordnet vurdering av kilder og tiltak mot marin forsøpling».

⁴⁸ Miljødirektoratet, «Kunnskap om marin forsøpling i Norge», Rapport M-265/2014.

⁴⁹ Despande, Paritosh; Philips, Gaspard; Brattebø, Helge & Fet, Annik M., «Using Material Flow Analysis (MFA) to generate the evidence on plastic waste management from commercial fishing gears in Norway», Resources, Conservation and recycling: X, Vol. 5, 2020.

⁵⁰ Miljødirektoratet, «Overordnet vurdering av kilder og tiltak mot marin forsøpling».

⁵¹ UNEP, «Marine plastic debris and microplastics sources of macro and microplastics», 2016.

⁵² Ihht. MARPOL-konvensjonen og Havressurslovens § 28.

⁵³ Miljødirektoratet, «Kunnskap om marin forsøpling i Norge», Rapport M-265/2014.

Velferds kriminalitet

Den norske velferdsstaten sikrer at alle har lik rett til velferdsgoder. De fleste offentlige tjenester er rimelige eller gratis, og befolkningen har rett til ulike trygdeytelser ved behov.⁵⁴ Velferdsstaten er i stor grad finansiert gjennom skatt og avgift på inntekt, forbruk og formue.

Kriminalitet som skatte- og avgiftsunndragelser, arbeidslivskriminalitet og misbruk av offentlige støtteordninger truer finansieringsgrunnlaget for den norske velferdsstaten. Omfanget er ikke kjent, men unndragelse av skatt og avgifter og misbruk av offentlige støtteordninger medfører årlig store tap for den norske stat. Unndragelse av skatt begås av ulike aktører, fra privatpersoner og små bedrifter som jobber svart, til bevisst bruk av kompliserte næringsstrukturer og skatteparadis i utlandet. Det deles også ut store summer i offentlige tillitsbaserte støtteordninger som kan utnyttes.

Det er i tillegg en utfordring at lovverket og samfunnets spilleregler til tider ikke er oppdatert. Det gir aktører som vil utnytte systemet økt mulighetsrom.

Velferds kriminalitet frarøver ikke bare samfunnet økonomiske inntekter, det truer også fremforhandlede lover og rettigheter i arbeidslivet når utenlandske arbeidstakere utnyttes i arbeidslivskriminalitet for å maksimere profitt.

I Sverige oppleves det eksempelvis et skifte fra benyttelse av svart arbeidskraft til å leie inn arbeidskraft fra utenlandske bemanningsbyrå. Kriminelle kontrollerer et utenlandsk bemanningsforetak parallelt med et svensk foretak. Bemanningsforetaket fakturerer det svenske foretaket for bruk av arbeidskraft, og betalingen foregår til utenlandsk kontonummer. Det er utfordrende å kontrollere hvorvidt bemanningsforetaket følger lov om lønn og arbeidstidsbestemmelser og betaler skatt som de skal. Det er sannsynlig at det samme er tilfelle også i Norge. Utenlandske arbeidstakere og arbeidsgivere som utfører arbeid i Norge vet ikke nødvendigvis hvordan et velferdssystem fungerer og hvilke rettigheter de har.

⁵⁴ Store norske leksikon, «Velferdsstat», 4. september 2019.

Misbruk av offentlige støtteordninger

Det utbetales offentlig støtte til en rekke typer foretak og formål, eksempelvis foretak i etableringsfasen, landbrukssubsidier til bønder og tilskudd til klimatilpasningstiltak hos virksomheter. Støtten kan også være skattefradragsordninger. Det er primært staten som lider økonomisk tap dersom noen tilegner seg offentlig støtte på uriktig grunnlag. Indirekte forvolder det også økonomisk tap for de foretak, lag og foreninger som ikke ble tilgodesett med støtte.

Det finnes lite informasjon om omfang og misbruk av offentlige støtteordninger i Norge, men i Sverige er det avdekket at kriminelle oppretter falske foreninger som mottar offentlig støtte, og at fremgangsmåter for velferdsbedrageri kan kjøpes som crime-as-a-service.⁵⁵

I 2018 ble det bevilget nærmere 90 milliarder kroner i offentlige støtteordninger til forsknings- og utviklingsprosjekter. ØKOKRIM kjenner til saker der det har blitt oppgitt feilaktige opplysninger for å få slik støtte.

SkatteFUNN-ordningen ble innført for å motivere norsk næringsliv til å øke sin satsning på forskning og utvikling (FoU).⁵⁶ Dette har gitt positive resultater, men har også medført misbruk av ordningen ved at utgifter som ikke er fradragsberettiget blir oppført til fradrag.⁵⁷

I en bransje hadde over halvparten av de kontrollerte et år rapportert for høye skattefunnkostnader.

I 2015 opprettet regjeringen en ordning med støtte til tiltak mot marin forsøpling, og Miljødirektoratet har siden bevilget over 225 millioner kroner til slike formål.⁵⁸ Også her er det avdekket misbruk. Med økte bevilgninger til klimarettede tiltak er det sannsynlig at dette vil være støtteordninger som i økende grad vil misbrukes fremover.

De enkelte offentlige støtteordningene er ofte små og i stor grad basert på tillit. Oppdagelsesrisikoen anses derfor å være liten. Det gjør det sannsynlig at svindel av offentlig støtte forekommer i større omfang enn hva medieomtaler og straffesaker tilsier.

⁵⁵ Åklagarmyndigheten, «Myndighetsgemensam Lägesbild om organiserad brottslighet», 2019.

⁵⁶ Forskningsrådet, «Vedlegg til årsrapport 2018. Del II Departementsvis rapportering», 2019.

⁵⁷ Revisorforening, «SkatteFUNN – Fortsatt en gunstig ordning», 2019.

⁵⁸ Miljødirektoratet, «Disse får ryddestøtte», 2016, 2017, 2018 & 2019.

Skatteparadis

Personer og selskaper hjemmehørende i Norge er internrettslig skattepliktige til Norge for all sin inntekt og formue uavhengig av om eiendelene eller inntektene er plassert i Norge eller i utlandet (globalinntektsprinsippet). En av metodene for å unndra beskatning i Norge er ved å skjule formue i såkalte skatteparadis. Begrepet skatteparadis brukes som regel om land som har gunstig beskatning, lite regulering og lite åpenhet om eierforhold for bankkonti og/eller selskaper.

Skatteparadis benyttes lovlig av norske bedrifter, men kan også benyttes for å skjule formue med den hensikt å unndra skatt. På globalt nivå ble det i 2016 estimert at verdier tilsvarende 7 800 milliarder amerikanske dollar var skjult i skatteparadis, tilsvarende 10,4 prosent av global BNP.⁵⁹ Det er estimert at skjulte norske verdier i skatteparadis utgjør 16,7 milliarder amerikanske dollar.⁶⁰ Manglende effektiv håndtering av skatteunndragelse kan redusere tilliten til Skatteetaten og påvirke allmennheten til økte unndragelser.

Norge har de seneste årene inngått flere avtaler med ulike land om utveksling av informasjon som kan knyttes til nordmenn, slik at det skal bli vanskeligere å skjule inntekt/formue fra norske myndigheter. Økt internasjonal åpenhet

forventes isolert sett å redusere trusselen for unndragelser via skatteparadis.

Det reelle skattetapet er sannsynligvis betydelig større enn hva de skjulte formuesverdiene skulle tilsi. Ved bruk av selskapsstrukturer som skjuler svart omsetning eller gevinst ved salg av formuesgjenstander, fradragsføring av fiktive kostnader fra utenlandske selskaper, og selskapsstrukturer som skjuler at den skattepliktige er bosatt i Norge, taper man ytterligere skatteinntekter.⁶¹ Det vil sannsynligvis fortsette å være en utfordring at inntekt som har oppstått i utlandet ikke oppgis til beskatning i Norge, og at komplekse strukturer brukes for å skjule hvem som er reell eier av eiendeler. Dette øker også risikoen for at midler hvitvaskes i utlandet.

Digitaliseringen av økonomien, og spesielt nye betalingsløsninger og betalingsmidler, vil gjøre det vanskeligere for skattemyndighetene å følge pengespor, mens det blir enklere for de skattepliktige å skjule grensekryssende transaksjoner og inntekt og formue utenlands.

⁵⁹ European Commission, «Estimating International Tax Evasion by Individuals», 2019.

⁶⁰ Alstadsæter Annette, Johannesen, Niels & Zucman, Gabriel, «Tax Evasion and Inequality», 2018.

⁶¹ Skatteetaten, «Hva vet vi om skjulte verdier i utlandet?», Analysenytt 02/2018.

Korrupsjon i offentlig sektor

Norge falt fra tredje plass til sjuendeplass på Transparency Internationals korrupsjonsindeks fra 2018 til 2019. Det kan tolkes som at den norske befolkningen oppfatter at forekomsten av korrupsjon i offentlig sektor er mer utbredt nå enn tidligere.⁶² Folks oppfatning av hva som kan betegnes som korrupsjon, er nok mer vidtrekkende enn det som følger av straffeloven. Det er generelt liten toleranse for maktpersoner som utnytter sin posisjon for å gi eller motta urettmessige særfordeler i Norge.

Det har de seneste årene blitt avslørt flere alvorlige korrupsjonssaker innenfor kommunale etater som plan- og bygg, samt saker knyttet til offentlige anskaffelser. Korrupsjon i offentlig sektor kan svekke tilliten til lokale styringsorganer og kan gi kriminelle tilgang til kommunale oppdrag.

Det er store variasjoner på kommunenivå når det gjelder håndheving av integritetssystemer.⁶³ Det gjenstår en del arbeid før hele kommunesektoren er deltagende i et systematisk antikorrupsjonsarbeid.⁶⁴ Norske kommuner er derfor sårbare for korrupsjon og korrupsjonsfaren er særlig til stede der privat sektor møter offentlig sektor.

Det vurderes at trusselen for korrupsjon i

lokalforvaltningen, særlig rettet mot utbyggingsprosjekter i Norge, vil fortsette å være stor. Korrupsjonsfaren vil avhenge av kommunenes egeninnsats i eget antikorrupsjonsarbeid, graden av gode varslingskanaler, kontrollutvalg og solid varslervern.

OECD anser anskaffelser som ett av de viktigste risikoområdene for korrupsjon internasjonalt. Regelverket for offentlige anskaffelser er preget av mange konkrete vurderinger og stor bruk av innkjøpsfaglig skjønn. Denne skjønnsutøvelsen øker risikoen for misbruk av regelverket.⁶⁵ I Sverige mener tre av ti tilbydere i offentlige anbudskonkurranser at de har tapt kontrakten på grunn av korrupsjon. Også i Norge er det en trussel at kriminelle aktører får innpass ved anbudskonkurranser.

I dagens situasjon med pandemiutbruddet, har mange blitt tildelt nye roller uten inngående kompetanse om antikorrupsjonsarbeid. Det kan øke risikoen for korrupsjon.

⁶² Transparency International korrupsjonsindeks 2019 viser at Danmark og New Zealand ble rangert som nr. 1, etterfulgt av Finland på en 2.plass, og Singapore, Sverige og Sveits på delt 3.plass. Indeksen baserer seg på folks oppfatninger av korrupsjon i offentlig sektor.

⁶³ Kantar TNS, «Etikkarbeid i Kommunesektoren», 2017.

⁶⁴ Transparency International Norge, «Korrupsjonskampen», 2019.

⁶⁵ Meld. St. 22 (2018–2019) «Smartere innkjøp – effektive og profesjonelle offentlige anskaffelser», 2019.

3. Virtualisering

Virtualisering⁶⁶ av samfunnet foregår på flere måter og har skapt nye rom for kriminalitet. Kriminaliteten i det virtuelle rom skjer i økende grad uten fysisk kontakt, på nye arenaer og gjerne gjennom en identitet som skiller seg fra den fysiske personen. Det daglige kriminalitetsbildet preges i dag av kriminalitet innen virtuell⁶⁷ og kryptovaluta,⁶⁸ massebedragerier i virtuelle rom, misbruk av personopplysninger og persondata, nettovergrep og trusler på nett.

Virtualiseringen og digitaliseringen⁶⁹ skyter fart både innen forbrukersfæren, kritisk infrastruktur og offentlige og private tjenester. Tingenes internett (IoT), 5G, kunstig intelligens (KI) samt virtuell og utvidet virkelighet gir oss smarte byer, hus, virksomheter og tjenester og vil bidra til å videreutvikle samfunnet.⁷⁰ Det estimeres at 60 prosent av verdens bruttonasjonalprodukt vil være relatert til digital økonomi innen 2022.⁷¹ Dette kan misbrukes av både statlige og ikke-statlige aktører. I første halvdel av 2019

økte angrep mot IoT-enheter med 300 prosent globalt.⁷² Andelen nordmenn som bruker internett daglig er nå på drøyt 90 prosent,⁷³ og våre viktigste samfunnsfunksjoner og tjenester er koblet til internett. Majoriteten av store norske virksomheter er også avhengige av driftstøtte til sine IT-systemer fra utenlandske selskaper.⁷⁴

Mengden informasjon som genereres øker. Det gjør også antallet aktører som lagrer denne informasjonen. Med økt virtualisering har data

⁶⁶ Stadig flere ting i samfunnet, inkludert datalagring, butikker og verdier går fra å være fysiske til å bli virtuelle og tilgjengelige i det digitale rom.

⁶⁷ Virtuell valuta er et digitalt uttrykk for en verdi, men som er utstedt av en privat aktør, ikke av en sentralbank eller annen offentlig myndighet.

⁶⁸ Kryptovaluta er en virtuell valuta som bruker kryptografi for å sikre transaksjoner.

⁶⁹ Data går fra å være analoge til å være digitale.

⁷⁰ Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM), «Helhetlig digitalt risikobilde», 2019.

⁷¹ IDC, «FutureScape: Worldwide IT Industry Predictions 2019».

⁷² World Economic Forum, «The Global Risk Report», 2020.

⁷³ SSB, «Dette er Norge», 2019.

⁷⁴ NSM, «Helhetlig digitalt risikobilde», 2019.

økt verdi. Eksempelvis benyttes stordata til å utvikle kunstig intelligens. Dette kan føre til flere datainnbrudd og tyveri av informasjon som personopplysninger og kredittkortnumre. Ved cyber-angrepet mot Equifax i USA tilegnet hackerne seg navn og personnumre til halvparten av innbyggerne i USA.⁷⁵ At stadig større mengder personlig data blir delt med selskaper i utlandet kan også føre til økte sårbarheter relatert til ID-tyveri. Kriminelle utnytter tilgjengelige sårbarheter, også under koronapandemien.

Kriminelle benytter i større grad nye teknologiske løsninger og vil sannsynligvis ta i bruk både kryptovaluta og digitale betalingsplattformer oftere i fremtiden. Virtuell valuta og kryptovaluta er godt egnet til å finansiere kriminell aktivitet og hvitvasking. Vi ser også hvordan det benyttes ved utpressing, slik som ved

ransomware angrepet mot Norsk Hydro våren 2019⁷⁶.

Kryptovaluta benyttes også som betalingsmiddel på det mørke nettet (darknet) hvor ulovlige varer og tjenester omsettes.⁷⁷ Også avanserte verktøy og kriminelle tjenester er til salgs på nettet og tyveri/bedrageri kan forekomme uten at gjerningsmennene har satt fot på norsk jord.⁷⁸ EUROPOL forventer en fragmentering av darknet-landskapet, der spesielt små leverandører vil benytte krypterte kommunikasjonsapplikasjoner slik som Telegram og Discord.⁷⁹ Nye kommunikasjons- og handelsplattformer benyttes også til planlegging og gjennomføring av kriminalitet.

⁷⁵ New York Times, «U.S. Charges Chinese military officers in 2017 Equifax hacking», 2020.

⁷⁶ NRK, «Skreddersydd dobbeltangrep mot Hydro», 2019.

⁷⁷ National Crime Agency, UK, « National Strategic Assessment of Serious and Organised Crime», 2019.

⁷⁸ NSM, «Helhetlig digitalt risikobilde», 2019.

⁷⁹ EUROPOL, «Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2018», 2019.

Økonomisk kriminalitet i en virtuell tidsalder

Økt digitalisering og virtualisering fører til at samfunnet blir stadig mer utsatt for digital kriminalitet. Økonomisk kriminalitet utført digitalt har global rekkevidde og kriminelle aktører kan enkelt ramme et stort antall fornærmede. I andre tilfeller samarbeider flere gjerningspersoner om å svindle et nøye utvalgt offer, som kan lide et stort økonomisk tap.

Roboter og kunstig intelligens (KI) kan benyttes til å gjennomføre markedsmanipulasjon og falske nettstedet brukes til å innhente kort- og personopplysninger. Sosial manipulering via internett benyttes av kriminelle for å vinne ofrenes tillit, for så å misbruke denne tilliten til ulike bedrageriformer.

Kjærlighetsbedrageri er en ofte benyttet metode der ofrene fanges i en følelsesmessig relasjon det er vanskelig å bryte ut av. I en sak fra 2017 ble DNB klaget inn til Finansklagenemnda etter at banken nektet en kvinne å overføre penger til «forloveden».⁸⁰

Ofrene er gjerne godt voksne med profiler i sosiale medier eller på datingsider.⁸¹ Etter hvert som eldre mennesker tar i bruk flere ulike sosiale medier, er det sannsynlig at dette vil bety flere identitetstyverier i denne målgruppen.

Sosial manipulering er også effektivt ved ID-tyveri, og i 2018 økte omfanget av sim-swapping betydelig. Angriperne overbeviser teleselskaper om å overføre en annen persons telefonnummer til et SIM-kort de selv kontrollerer.⁸²

De relativt få anmeldelsene for digitalt bedrageri knyttes til politiets manglende straffeforfølgning av slike saker. I de fleste tilfellene forsvinner også pengene raskt ut av landet, og det er få muligheter for å få pengene tilbake. At politiet ikke involveres når næringsliv, offentlig virksomhet, organisasjoner og enkeltpersoner rammes av digitale lovbrudd, er en utfordring for rettsstaten. Kun tre av ti mener politiet håndterer ID-tyveri og bedrageri på nett på en god måte.⁸³

⁸⁰ Dagens Næringsliv, «Overførte 745.000 kr til kriminelle – klager på DNB fordi hun ikke får sende mer penger», 2018.

⁸¹ NorSIS, «Trusler og trender 2018 – 19», 2018.

⁸² Telenor, «Slik angriper de», 2019.

⁸³ POD, «Politiets innbyggerundersøkelse», 2019.

Nye betalingsaktører

Flere nye digitale betalingstjenester er introdusert på markedet de seneste årene. Aktørene spesialiserer seg på tjenester som foregår utenfor det tradisjonelle banksystemet og tilbyr kortbetaling, veksling og pengeoverføringer nasjonalt og internasjonalt. De tilbyr også økt anonymitet og raskere overføringer til en lav pris. Flere aktører⁸⁴ har allerede konsesjon hos Finanstilsynet til å drive grensekryssende virksomhet som e-pengeforetak.⁸⁵ Det antas at disse vil satse betydelig mer på bankvirksomhet i årene som kommer.⁸⁶

Estimater tilsier at 39 millioner mennesker benytter såkalt neo-banking, det vil si en bank som kun opererer digitalt utenfor det tradisjonelle banksystemet, globalt.⁸⁷ I Danmark økte bruk av neo-banking markant fra 2018 til 2019.

Det er flere utfordringer knyttet til nye digitale betalingstjenester. Reell avsender eller mottaker av transaksjonen er ofte tilslørt slik at flere kilder må benyttes for å få full oversikt over transaksjonskjeden. Det er også usikkert hvorvidt de nye betalingstjenestene utfører tilstrekkelig kundekontroll for å kartlegge om kunden er i risiko for å begå, eller utnyttes til,

hvitvasking og terrorfinansiering. Når transaksjonene i tillegg kan utføres i nåtid over landegrensene og i bulk, kompliseres arbeidet med å spore transaksjoner for å bekjempe hvitvasking og terrorfinansiering. Det blir også mer utfordrende å skille mellom hva som er mistenkelige transaksjoner og ikke.

Utenlandske aktører skal rapportere mistenkelige transaksjoner knyttet til hvitvasking og terrorfinansiering til myndigheter i det landet de er registrert, selv om transaksjonen foregår i, til eller fra Norge. Erfaringsmessig fører dette til færre rapporter til norske kontrollmyndigheter. Dette fører igjen til at viktig informasjon ikke tilflyter norsk politi og kontrollmyndigheter, og at informasjon er tidkrevende å innhente ved mistanke om straffbare forhold.

På grunn av anonymiteten og de raske internasjonale overføringene er det sannsynlig at digitale betalingstjenester vil bli benyttet av kriminelle som ønsker å hvitvaske utbytte, eller at de vil benyttes til formidling av penger til terroristorganisasjoner.

⁸⁴ Som eksempelvis Alipay, Amazon, Apple, Facebook, Google, Paysera, Revolut og Transferwise.

⁸⁵ Finanstilsynets virksomhetsregister. Pr. 3.mars 2020 er det 169 utenlandske e-pengeforetak med grensekryssende virksomhet som har konsesjon hos Finanstilsynet.

⁸⁶ Wired, «Every tech company wants to be a bank – Someday, at last», 2019.

⁸⁷ Business insider, «The global neobanks report», 2019.

Begrepet digitale betalingsplattformer brukes her om applikasjoner, og internettbaserte programmer som kan brukes til å gjennomføre pengetransaksjoner, men som ikke er en nettbank.

Kortbedrageri

Ved kortbedrageri benyttes en annen persons betalingskort eller kortopplysninger til å gjennomføre kjøp eller kontantuttak. Det foregår enten ved at kortet er fysisk til stede, eller ved at selve kortopplysningene er stjålet eller falske (Card-not-present (CNP)). Kortopplysninger stjeles ved skimming, sosial manipulering eller datainnbrudd hos leverandører som lagrer kundeopplysninger. Både kortinformasjon og betalingskort omsettes på det mørke nettet. I første halvdel av 2019 lå det 23 millioner stjålne kredittkort til salgs på det mørke nettet.⁸⁸

Det økonomiske tapet ved misbruk av betalingskort i Norge var på 149 millioner kroner i 2018, hvorav CNP-bedragerier alene utgjorde 115 millioner kroner.⁸⁹ Kortbedrageri rammer primært korteier, men tapet dekkes ofte av kortutsteder eller brukerstedet.⁹⁰ Det er også tilleggskostnader for kortutsteder i forbindelse med saksbehandling.

Handel på internett har steget mye de senere årene. Netthandelen vil trolig øke betydelig på kort sikt som en konsekvens av tiltakene for å bekjempe koronapandemien. Den økte netthandelen forventes å vedvare. Bedragere

opprettet også falske nettbutikker som lokker til seg kunder med svært gunstige priser for å få tak i kortopplysninger.⁹¹ Når mange nye aktører nå begynner å handle på nett, er de mer sårbare for falske nettsider.

Det er også stor konkurranse om å gjøre betalingsprosessen så sømløs som mulig og minimere frakttiden. Det tilrettelegger for at bedragerne i større grad lykkes. De raske transaksjonene vanskeliggjør også tidsnok kansellering eller stans av transaksjonen.⁹² Økende netthandel er derfor en driver for kortbedrageri.

I de fleste tilfellene hvor kortopplysninger stjeles, starter det med at data fra en tredjepart kompromitteres. Ved innføringen av betalingsdirektivet PSD2⁹³ i 2018 ble finansinstitusjoner pålagt å tillate tredjepartsaktører tilgang til deres kunders lønnskonto etter samtykke. Dette gjør banker sårbare ovenfor svakheter hos tredjepartsaktøren.⁹⁴ Økt netthandel og tilhørende bruk av kortopplysninger, samt nye betalingsløsninger, innføringen av PSD2 og skjulte markeds plasser på nett vil med sannsynlighet øke risikoen for at kortopplysninger blir stjålet i årene som kommer.

⁸⁸ EUROPOL, «Internet organised crime threat assessment (IOCTA) 2018», 2019.

⁸⁹ BITS, «Bits AS har dessverre oppdaget en feil i rapporterte tall for svindel for 2018», 2019.

⁹⁰ NTAES, «Bedrageri mot næringslivet», 2019.

⁹¹ AT&T, «Protect yourself from phishing and false websites» og Telenor, «Unngå kortsvindel i vinterferien», 2020.

⁹² Cifas, «Fraudscape», 2019.

⁹³ The Second Payment Services Directive (EP/Rdir. 2015/2366).

⁹⁴ EUROPOL, «Internet organised crime threat assessment (IOCTA) 2018», 2019.

Investeringsbedrageri

Investeringsbedrageri innebærer at privatpersoner eller foretak blir forledet til å investere i prosjekter eller produkter som er verdiløse eller ikke-eksisterende. Sosial manipulering er en sentral del av bedrageriprosessen.

Mange norske banker jobber aktivt for å hindre at kundene blir bedratt. I 2019 ble 725 kunder i DNB utsatt for forsøk på investeringsbedrageri, med et potensielt tap på nesten 200 millioner kroner. Det tilsvarer en markant økning fra 469 fornærmede i 2018.⁹⁵

Investeringsbedrageri knyttes til ulike aktiva. I senere tid har investeringsbedrageri ved salg av kryptovaluta økt. I mange tilfeller er bedrageriene knyttet til innsamling av kapital for å starte opp en ny kryptovaluta som i realiteten ikke eksisterer.⁹⁶ Flere kryptovalutabedragerier kan knyttes til Nigeria.

Pyramidespill er en ofte benyttet metode hvor man tiltrekker seg investorer med løfter om høy avkastning. Verdiøkningen investorene forespeiles er kun en illusjon, og eventuelle utbetalinger til investorer er overføring av midler fra senere investorer.

OneCoin fremstår som et pyramidespill knyttet til noe som skal være en kryptovaluta, men er et bedrageri som antas å ha tiltrukket

seg nærmere 4 milliarder euro mellom 2014 og 2018 med knytninger til organiserte kriminelle på Balkan.⁹⁷

Bruk av eiendom til å utføre bedrageri har vist seg å være lukrativt i Norge. Finanstilsynet rapporterte at investeringer i falske selskaper utgjorde 92 millioner norske kroner i 2018.⁹⁸ Modus er i grove trekk å kjøpe eiendom, starte et aksjeselskap som skal kjøpe og «drifte» den aktuelle eiendommen, rekruttere investorer til aksjeselskapet, for deretter å selge eiendommen til overpris til aksjeselskapet.

Bedragerne fremstår som profesjonelle, både i bekledning og væremåte. Det gir i tillegg legitimitet at selskapene er registrert hos Finanstilsynet. Driften hos flere av de store virksomhetene som har bedrevet eiendomsinvesteringsbedrageri er nå stanset. Det er derfor mulig at færre blir offer for denne typen investeringsbedrageri fremover.

I forbindelse med koronapandemien spiller bedragerne på børsnedgangen og at det nå er tiden for å investere for å få med seg oppgangen. DNB melder at mange av de som sitter alene hjemme, spesielt eldre, er sårbare for å bli utnyttet av bedragerer.⁹⁹

⁹⁵ DNB, «Annual Fraud report 2019», 2020.

⁹⁶ Dagens Næringsliv, «Fortviler over kryptosvindel – klager på henleggelse», 2019.

⁹⁷ BBC, «Cryptoqueen: How this woman scammed the world, then vanished», 2019 og Financial Times, «Crypto scam offers modern twist on classic pyramid fraud», 2019.

⁹⁸ Finanstilsynet, «Risiko og sårbarhetsanalyse for 2018», 2019.

⁹⁹ NB, «Investeringsvindelen har eksplodert», 2020

Direktørbedrageri

Direktørbedrageri utføres ved at kriminelle analyserer virksomhetens interne organisasjon og manipulerer ansatte til å overføre og/eller godkjenne utbetalinger. Gjerningspersonen utgir seg ofte for å være leder av virksomheten og henvender seg i stor grad til økonomiansvarlig eller regnskapsfører. De kriminelle aktørene manipulerer e-postkontoer ved å forfalske avsenderadresse i e-posten eller ved å hacke seg inn i virksomhetens datasystem, såkalt business email compromise (BEC). Det forekommer også overvåking av virksomheters e-postkommunikasjon og manipulering over telefon. Direktørbedrageri har vært en stor trussel mot norske bedrifter i flere år.

13 prosent av norske virksomheter oppgir i 2019 å ha blitt utsatt for direktørbedrageri i løpet av siste år. Større virksomheter er særlig utsatt, men også frivillige organisasjoner er målgruppe for denne type kriminalitet. Bedrageriene utføres av organiserte kriminelle grupperinger i utlandet, hvilket vanskeliggjør etterforskning av saker og sporing av transaksjoner. Risikoen for å bli avdekket og straffeforfulgt er liten. Dette svekker tilliten til politiet.

I 2018 utgjorde kjente tap fra direktørbedrageri i Norge ca. 34 millioner norske kroner.¹⁰⁰ I 2019 ble et energiselskap alene svindlet for 150 millioner kroner.¹⁰¹

Antall anmeldte bedragerier totalt i Norge økte med 36 prosent fra 2009 til 2018. Når samtidig åtte av ti virksomheter som utsettes for svindel ikke anmelder forholdet til politiet,¹⁰² indikerer dette at det er store mørketall, både på omfang og tapte beløp.

Deepfake er et relativt nytt fenomen hvor bilde, lyd eller videoer manipuleres slik at et ansikt, stemme eller bevegelser ser ut som en annen person. Det kan eksempelvis benyttes i telefonsamtaler eller på videokonferanse, og kan svært lett misbrukes til utpressing, bankoverføring eller falske nyheter. Teknologien som behøves for å lage deepfake er tilgjengelig på internett og programvaren som implementerer den blir stadig enklere å bruke. Deepfake ved manipulering av stemme er benyttet ved direktørbedrageri i andre land.¹⁰³

Det er sannsynlig at deepfake vil tas i bruk mot norske bedrifter. Dette vil med stor sannsynlighet gjøre det vanskeligere å gjennomskue direktørbedrageri og antall bedragerier med økonomisk tap vil sannsynligvis øke.

Utstrakt bruk av hjemmekontor i forbindelse med utbruddet av koronapandemien kan også øke sårbarhetene til virksomheter og dermed også risikoen for at virksomheter manipuleres ved denne typen bedrageri.

¹⁰⁰ Finanstilsynet, «Risiko og sårbarhetsanalyse for 2018», 2019.

¹⁰¹ Næringslivets sikkerhetsråd, «Kriminalitets- og sikkerhetsundersøkelsen (KRISINO) 2019», 2019.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Trend Micro, «Fraud via Deepfake Audio Steals US\$ 243,000 From UK Company», 2019.

4. Pandemi og økonomisk usikkerhet

Koronaviruset, som først ble oppdaget i Kina i slutten av 2019, har utviklet seg til en verdensomspennende pandemi med mange tusen døde. Norske og internasjonale myndigheter har iverksatt inngripende tiltak og arbeid for å begrense smittespredning som rammer næringslivet og personers bevegelsesfrihet.

Tiltakene for å begrense smitten har allerede ført til børsfall og økonomiske utfordringer i land verden over. Koronapandemien synliggjør også sårbarheter i de globale handels- og forsyningskjedene. En pause i leveranser fra én verdensdel rammer produksjon, helsetilbud og menneskelig velferd i andre verdensdeler.

IMF venter den største økonomiske tilbakegangen siden den store depresjonen på 1930-tallet. Veksten antas å ta seg opp igjen når nedstengningen er over. Også i Norge forventes en kraftig nedgang i produksjonen i 2020.¹⁰⁴ En verdireduksjon i boligmarkedet og at mange, både privatpersoner og virksomheter, vil få utfordringer med blant annet å betjene stor gjeld er sannsynlig. Det ventes også langvarige negative virkninger på sysselsettingen og produksjonsnivået i økonomien, som kan vare i mange år etter at smitteverntiltakene er opphevet.¹⁰⁵

Næringslivet blir hardt rammet. Mange bedrifter i Norge opplever nå bortfall av inntekter og anstrengt likviditet. På kort sikt får tiltakene særlig alvorlige konsekvenser for tjenesteytende næringer og turistnæringen, og for virksomheter som hadde anstrengt økonomi før pandemien. Etter at restriksjonene gradvis oppheves, vil næringslivet mest trolig oppleve at veksten og sysselsettingen vender tilbake.¹⁰⁶ Stort omsetningsfall kan imidlertid medføre mange konkurser og at det vil være betydelig færre aktører når situasjonen normaliseres. Like fullt viser deler av næringslivet stor omstillingsvilje.

Norge er et av landene i verden som har de beste forutsetningene for å kunne kompensere næringslivet for bortfallet i inntekter. Statens pensjonsfond utland kan - og vil - benyttes til å redde mange virksomheter fra konkurs. Mange andre land har dårligere forutsetninger for å

¹⁰⁴ IMF, «World Economic Outlook April 2020», 2020.

¹⁰⁵ Dagens Næringsliv, «Regjeringens ekspertgruppe: Dette vil ulike korona-scenarier ha å si for norsk økonomi de neste ti årene», 2020.

¹⁰⁶ Menon Economics, «Effekt av Korona på norsk eksportrettet næringsliv», Menon-publikasjon #33/2020.

støtte næringslivet, og mange av våre handelspartnere vil sannsynligvis oppleve en større økonomisk krise enn det vi vil oppleve i Norge. Lavere etterspørsel fra utlandet vil ramme norske eksportnæringer.

Samtidig som pandemien rammet verden, har prisen på Norges viktigste eksportvare, olje og gass, falt markant på grunn av priskrig. Det har bidratt til prissvingninger i verdipapirmarkedet, fall på børser og redusert kronekurs. Redusert kronekurs er isolert sett positivt for eksportsektoren, men det øker prisene på importerte forbruksvarer og reduserer nordmenns kjøpekraft, noe som igjen rammer butikker og arbeidsplasser i handelsnæringen negativt.

Pandemien kommer på toppen av at verdensøkonomien i det foregående tiåret har gått over i såkalt synkronisert avkjøling.¹⁰⁷ De store og ekspansive tiltakspakkene øker nå statsgjelden verden over. For å finansiere gjelden trykker sentralbanker penger og setter ned sentralbankrenten. Det kan føre til økt inflasjon og bidra til en mer langvarig krise. Dette øker igjen sannsynligheten for en kollaps i markedet for

høyrente kredittobligasjoner, med påfølgende konsekvenser for investorer i slike risikofylte investeringsprodukter, på samme måte som under finanskrisa i 2008.¹⁰⁸

Arbeidsledigheten i Norge er allerede på over 10 prosent.¹⁰⁹ Mange flere forventes å miste jobben.¹¹⁰ Det er særlig alvorlig at mange unge i yrker med lav utdanning rammes. Dette er personer som kan ha lettere for å bli langtidsledige.

Selv med en forventet nedgang i den økonomiske veksten fremover, vil norsk økonomi gjøre det relativt bra sammenlignet med økonomien i mange andre land. Som et land med stor grad av økonomisk og politisk stabilitet, vil Norge bli et enda mer attraktivt land å plassere verdier for utenlandske aktører. Også midler av ulovlig opprinnelse kan derfor forventes å bli kanalisert til Norge.

¹⁰⁷ World Economic forum, «The Global Risks Report 2020», 2020.

¹⁰⁸ Aftenposten, «Slik har et tiår med lave renter skapt et gjeldsberg i risikable selskaper», 2020.

¹⁰⁹ Bruttoledigheten i april 2020.

¹¹⁰ Menon Economics, «Effekt av Korona på norsk eksportrettet næringsliv», Menon-publikasjon #33/2020.

123,033
,246,333
7,518,801
17,614,472
2,030,796
9,510
2,564,323
1,164,892
9,228

Kriserelatert kriminalitet

Koronapandemien skaper et handlingsrom for kriminelle opportuniste som utnytter den sårbare situasjonen vi befinner oss i. Bedrifter i Norge mottar falske fakturaer for smittevernmidler, og i utlandet har falske nettsider og annonser som tilsynelatende er relatert til koronaviruset, blitt benyttet til å stjele personlig informasjon.

Salg av falske smittevernsartikler og falske farmasøytiske produkter har økt internasjonalt etter pandemiutbruddet.¹¹¹ I Norge har ett sykehus benyttet piratkopierte 3M masker, og Tolletaten har stoppet innførsler av nærmere 58.000 masker.¹¹² Flere sykehus og helseinstitusjoner har opplevd tyveri av smittevernustyr. Kampen om smittevernustyr kan også bli en driver for blant annet korrupsjon.

Pandemien fører til fallende priser og voldsomme prissvingninger i verdipapirmarkedet. For å bevare verdipapirmarkedenes integritet og investorenes tillit, er det viktig at utstederne av verdipapirer er bevisst sin løpende informasjonsplikt om effekter, risiko og tiltak som utbruddet innebærer for virksomhetene. Koronapandemien øker frykt for investeringer, og hurtig endring i informasjon kan føre til økt insidehandel og markedsmanipulasjon.

Samtidig øker ulike typer bedrageri. Bedragerne spiller på børsnedgangen og at det nå er tiden for å investere for å få med seg oppgangen. DNB melder at spesielt eldre er sårbare for å bli utnyttet av bedragere.¹¹³

I krisetider settes tillit og økonomisk bærekraft på prøve. Informasjon tilsier at enkelte arbeidsgivere permitterer ansatte unødvendig slik at ansatte mottar dagpenger, samtidig som bedriften påtar seg svart arbeid og arbeidsgiver slipper å betale lønn. Det er også en fare for at strakstiltakene regjeringen har innført misbrukes. Utnytting av permitteringsordningen og tiltakspakkene begås av både kriminelle opportuniste og vanligvis lovlidige mennesker som i desperasjon utnytter muligheter til å dekke til livets, eller bedriftens opphold. Det vil sannsynligvis også bli en økning i konkurskriminalitet.

¹¹¹ Europol, « An assessment of the impact of the COVID-19 pandemic on serious and organised crime and terrorism in the EU », 2019.

¹¹² Dagbladet, «Stoppet 58 000 munnbind på grensa», 2020 og Aftenposten, «Sykehusansatt smittet etter bruk av falsk vernemaske: – Skyldes menneskelig svikt», 2020.

¹¹³ DNB, «Investeringssvindler har eksplodert», 2020.

Svindel med dagpenger

Nedstengte bedrifter og omfattende omsetnings- og produksjonssvikt i andre bedrifter som følge av koronapandemien fører til at ansatte har blitt permittert. Ett av regjeringens strakstiltak er at dagene som arbeidsgiver betaler full lønn til den permitterte reduseres fra 15 til 2 dager. Staten tar deretter over inntektssikring av den permitterte og permitterte sikres også 100 prosent lønn inntil 6G fra dag 3 til og med dag 20.¹¹⁴

ØKOKRIM har informasjon om bedrifter i Norge som begår trygdebedrageri under koronapandemien ved å permittere ansatte samtidig som de opprettholder arbeidet i bedriften. Det er mistanke om at permitterte arbeidere jobber, samtidig som de mottar dagpenger fra NAV og mottar svart betaling fra arbeidsgiver. Det er også eksempler på arbeidsgivere som bistår med nødvendige permitteringsøknader såfremt deres utenlandske arbeidstakere jobber deler av arbeidstiden gratis. Slik unngår arbeidsgiver å betale full lønn, de kan tilby rimeligere varer og tjenester og sikrer videre drift av bedriften i en økonomisk usikker tid. Fremgangsmåten er en godt kjent metode innenfor arbeidslivskriminalitet og kan bidra til å utkonkurrere seriøse virksomheter.

NAV hadde i begynnelsen av april mottatt 405 600 søknader om dagpenger, sammenlignet med totalt 160 500 i hele 2019 og 166 600 i 2018.¹¹⁵ Lang saksbehandlingstid førte til at regjeringen den 27. mars vedtok at NAV skal kunne forskuttere deler av dagpengegrunnlaget.¹¹⁶ Det vil øke omløpshastigheten på utbetalinger, noe som kan gi redusert kontroll med om dagpengene gis på riktig grunnlag.

I 2019 ble totalt 881 personer anmeldt for urettmessig å ha mottatt totalt 139 millioner kroner i trygd. Majoriteten av sakene dreide seg om svindel av dagpenger, hvor mottagere hadde inntekt og unnløst å informere NAV.

Et økt antall permitteringer, statens inntektssikring av den permitterte og vedtaket om å forskuttere deler av dagpengegrunnlaget vil sannsynligvis føre til økt omfang av svindel med dagpenger. Dette vil medføre store tap for velferdsstaten. Det er videre sannsynlig at utenlandske arbeidstakere som ikke kjenner sine rettigheter vil bli utnyttet slik at arbeidsgiver kan profitere på permitteringsutbetalinger.

¹¹⁴ Regjeringen, «Slik blir endringene i permitterings- og dagpengeregelverket», 2020.

¹¹⁵ NAV, «Statistikk - Søknader om dagpenger», 2020.

¹¹⁶ Regjeringen, «Regjeringen åpner for forskuttering av dagpenger», 2020.

Utnyttelse av nasjonale strakstiltak

Norge har gode forutsetninger for å håndtere en økonomisk krise som følge av pandemien. Med et betydelig oljefond og en velfungerende velferdsstat har vi muligheter til å redusere negative økonomiske ringvirkninger. Med dette som bakteppe har regjeringen utarbeidet ulike nasjonale tiltakspakker for næringslivet.

Ett av disse tiltakene er forslaget om kompensasjonsordning som innebærer at staten dekker en andel av de faste kostnadene, som husleie og forsikringer, for bedrifter med minst 30 prosent omsetningsfall som følge av pandemien. Kompensasjonsordning fremstår som en slags kontantstøtte. Ordningen vil ha et omfang på 10-20 milliarder kroner per måned og vil i utgangspunktet gjelde for mars, april og mai 2020, men kan forlenges ved behov.¹¹⁷

Virusutbruddet og smitteverntiltakene fører til at bedrifter er i en akutt økonomisk presset situasjon. De er avhengige av penger for å beholde leiekontrakter og forsikringer i tillegg til at de forsøker å unngå oppsigelser og konkurs. Støtten bygger på syv prinsipper som blant annet omhandler at den skal være rask, effektiv og enkel å benytte. En felles digital plattform med en automatisert prosess skal sikre dette fra søknad mottas til pengene er på konto.

Ordningen skal kunne etterleves og kontrolleres, men baseres i stor grad på tillit til at bedriften gir korrekt og utfyllende informasjon.

Hurtigheten av utbetalingene, den ubyråkratiske fremgangsmåten for å forenkle ordningen samt at den er tillitsbasert gjør sannsynligvis ordningen sårbar for utnyttelse.

Kompensasjonsordninger kan misbrukes ved for eksempel å fremstille den økonomiske situasjonen som verre enn den egentlig er, eller ved å benytte midlene til et annet formål enn avtalt. Med tanke på beløpet som stilles til disposisjon vil kompensasjonsordningen sannsynligvis tiltrekke seg kriminelle med ønske om økonomisk profitt.

¹¹⁷ Regjeringen, «Finansministerens innledning på pressekonferanse om kompensasjonsordning til bedrifter», 2020.

Konkurskriminalitet

Som følge av smitteverntiltak knyttet til koronapandemien har bedrifter i flere bransjer fått pålegg om å stenge virksomheten. Andre bedrifter opplever redusert etterspørsel. Som en konsekvens av dette opplever flere bedrifter nå likviditetsproblemer.

Likviditetsmangel er ofte driveren for konkurskriminalitet. Historisk følges finanskriser av omfattende saker med konkurskriminalitet. Enron-saken i USA, Finance Credit-saken i Norge og bankkollapsen på Island ved tidligere finanskriser er eksempler på hva vi kan ha i vente. Det er sannsynlig at konkurskriminalitet i Norge vil øke i tiden som kommer som følge av økonomiske vanskeligheter knyttet til koronapandemien.

Konkurskriminalitet kan beskrives som «multikriminalitet» som har tilknytning til en vanskelig økonomisk situasjon i virksomheter. Store virksomheter tappes ofte urettmessig for aktiva mens de fortsatt eksisterer, ved eksempelvis salg av eiendeler til underpris. I forkant av konkurser begås det også ofte bedrageri mot kredittinstitusjoner og investorer for å urettmessig tilføre driftskapital til en virksomhet som ikke lenger har livets rett. Konkurs benyttes også som ett redskap for å begå eller skjule annen økonomisk kriminalitet. Det er en modus innen arbeidslivskriminalitet å endre selskapers registrerte adresse like før de blir slått konkurs

for å utnytte ulik kapasitet i politidistriktene og unngå etterforskning.

Konkursryttere som gjentagende utnytter selskaper og slår dem konkurs, utgjør en vesentlig samfunnstrussel.

Kredittgivning til næringslivet er en viktig hjørnestein i vårt økonomiske system, men innebærer en risiko for dem som låner ut penger og investerer i virksomheter. Dersom kredittgivere ikke har tillit til at det gis korrekt og fullstendig informasjon om en virksomhets reelle økonomiske stilling, kan det føre til at færre skyter inn kapital eller gir ytelser på kreditt. Det kan svekke markedsøkonomiens mekanismer.

Ved de aller fleste konkurser foreligger det ikke straffbare forhold. Det er ikke straffbart å gå konkurs. Den forventede økningen i antall konkurser vil imidlertid sannsynligvis medføre at det blir vanskeligere å avdekke konkurskriminalitet i mengden av konkursrammede bedrifter.

ØKOKRIM

Postadresse: Pb. 2096 Vika, NO-0125 OSLO

Besøksadresse: C.J. Hambros plass 2 C, NO-0164 OSLO

Kontakt: 23 29 10 00 / post.okokrim@politiet.no

Tips: 23 29 11 00 / desken@okokrim.no

www.okokrim.no